

ingediend op **1689** (2022-2023) – Nr. 1
5 mei 2023 (2022-2023)

Conceptnota voor nieuwe regelgeving

van Brecht Warnez, Stijn De Roo, Loes Vandromme,
Hilâl Yalçin, Maaike De Rudder en Orry Van de Wauwer

over het recht op lesopnames
en het ondersteunen van blended leren

1. Situering

De COVID-19-pandemie zette de afgelopen twee jaar het onderwijs volledig op zijn kop. De lockdowns zorgden ervoor dat scholen overal ter wereld letterlijk hun deuren moesten sluiten en moesten overschakelen op afstandsonderwijs. Op een ongekend tempo werden digitale vormen van onderwijs geïntroduceerd voor studenten. Ook de instellingen van het hoger onderwijs zagen zich genoodzaakt maatregelen te nemen. Afhankelijk van het alarmniveau golden er strengere of minder strenge veiligheidsvoorschriften, zoals voldoende ventilatie of een beperkte bezettingscapaciteit in de lokalen en aula's.

Vooraf in het hoger onderwijs werd zeer snel overgegaan op onlineonderwijs. Fysieke contactmomenten werden anderhalf jaar lang noodzakelijkerwijs ingeruild voor onlinealternatieven. Voor de studenten werden er onder andere livestreams, lesopnames en weblectures ter beschikking gesteld.

De term 'blended leren' omvat een verscheidenheid aan benaderingen. In essentie is het een doordachte mix van klassiek contactonderwijs en onlineonderwijs.¹ Het is echter meer dan louter technologie toevoegen aan contactonderwijs. Blended leren vindt plaats als een onderwijsinstelling, docent en student meer dan één benadering van het leerproces hanteren. Enerzijds kan de focus liggen op het mengen van de schoolomgeving en andere fysieke omgevingen buiten de school, bijvoorbeeld thuis, een werkplek, in open lucht, hetzij in aanwezigheid van een docent, hetzij gescheiden door ruimte en/of tijd in het geval van afstandsonderwijs. Anderzijds kan het gaan om het mengen van verschillende leerinstrumenten die digitaal (inclusief online leren) en niet-digitaal kunnen zijn.² Met blended leren is een meer studentgerichte benadering van het leerproces mogelijk omdat studenten vrijer kunnen kiezen wanneer, waar en op welk tempo ze de (online)leerstof individueel of in groep verwerken.

Het begrip 'online of digitaal onderwijs' kan gedefinieerd worden als "onderwijs dat plaatsvindt met behulp van digitale technologie om verschillende apparaten met elkaar te verbinden en om de interactie tussen de student en docent/ander onderwijspersoneel of andere medestudenten te vergemakkelijken, met als doel het verkrijgen van leerinhoud of andere informatie om de doelstellingen van leerprogramma's te bereiken."³

Het begrip 'contactonderwijs' verwijst naar de traditionele vorm van onderwijs, met directe interactie tussen de leerling en de leerkracht of docent, op dezelfde plaats en op hetzelfde ogenblik.

¹ Vlaamse Onderwijsraad, 'Advies over digitaal leren hoger onderwijs', 13 mei 2014 (https://s3-eu-west-3.amazonaws.com/vlor-prd/import/rho-rho-adv-007_2.pdf).

² Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 'Van blended naar open learning? Internet en ICT in het Vlaams hoger onderwijs', Standpunt nr. 19, juni 2013, 40 p. (https://kvab.be/sites/default/rest/blobs/497/tw_blended_learning.pdf); 'Aanbeveling (Raad) over gemengde leerbenaderingen voor hoogwaardig en inclusief primair en secundair onderwijs', 29 november 2021, 2021/0255(NLE) (<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14484-2021-INIT/en/pdf>).

³ 'Aanbeveling (Raad) over gemengde leerbenaderingen voor hoogwaardig en inclusief primair en secundair onderwijs', 29 november 2021, 2021/0255(NLE), (<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14484-2021-INIT/en/pdf>).

Er moet een onderscheid worden gemaakt tussen het begrip 'lesopname' en andere vormen van onlineonderwijs.⁴ Met het begrip 'lesopname' worden rechtstreekse, liveopnames van presentaties of hoorcolleges bedoeld. Een student krijgt daarbij exact dezelfde informatie als een student die de les live heeft gevolgd. Kennisclips of presentaties met ingesproken geluid of geluidsopnamen die naast de les werden opgenomen, vallen bijvoorbeeld niet onder de noemer 'lesopnames'. Enkele mogelijke doeleinden van lesopnames zijn:

- het bekijken van (gemiste delen van) hoorcolleges;
- het maken en nakijken van notities;
- het herbekijken van een hoorcollege met het oog op een opdracht of evaluatiemoment.

Onder de noemer 'andere vormen van onlineonderwijs' vallen volgens de indieners van deze conceptnota alle overige leermiddelen (dus zonder de lesopnames) die doelbewust ontwikkeld worden om lesinhouden via een onlineplatform over te brengen. Voorbeelden daarvan zijn weblectures, kennisclips, powerpointpresentaties met vooraf opgenomen geluid of videofragmenten. Die andere vormen van onlineonderwijs dienen meestal ter vervanging van of als aanvulling op hoorcolleges. Mogelijke doelstellingen van dat onlineonderwijs zijn:

- het vervangen van een hoorcollege;
- het aanbieden van een demonstratievideo voor bijvoorbeeld praktijkcolleges of practica;
- het maken en nakijken van aantekeningen;
- het herhalen of verdiepen van aangeboden leerstof;
- het voorbereiden van een les of college of het oefenen voor een opdracht of evaluatiemoment;
- het geven van feedback op ingediende werkstukken.

Tijdens de coronacrisis hebben lesopnames en andere vormen van onlineonderwijs een belangrijke rol gespeeld om de leerachterstand te beperken toen fysieke lessen niet mogelijk waren. Ze waren daarnaast ook een uitstekend hulpmiddel voor studenten die ziek waren of in quarantaine moesten. Nu de pandemie in kracht is afgenomen, zoeken onderwijsinstellingen echter naar een nieuw evenwicht tussen online en fysiek lesgeven. De meeste hogescholen en universiteiten zullen naar verwachting weinig tot geen beroep meer doen op lesopnames. Sommige lesgevers staan weigerachtig tegenover het ter beschikking stellen van lesopnames omdat de perceptie leeft dat dit resulteert in een lagere aanwezigheid van studenten en bijgevolg slechtere studieresultaten.⁵

Studenten en studentenverenigingen zijn daarentegen vragende partij voor het behoud van lesopnames.⁶ Zo geven studenten aan dat ze de leerstof beter kunnen verwerken door het herbekijken van lesopnames. Ook ervaren ze minder stress omdat ze op hun eigen tempo de leerstof kunnen verwerken.⁷ In een enquête afgenomen door de Gentse Studentenraad in 2019 gaf 96,56% van de respondenten aan dat ze lesopnames nuttig vinden (1,47% is het daar niet mee eens) en vond 75,18% dat die lesopnames een positieve invloed hadden op hun resultaten (2,47% was het daar niet mee eens). Op de vraag of ze hun leerstof beter kunnen verwerken door het bekijken van een lesopname dan door het bijwonen van een

⁴ J. Marinissen en S.G. van Andel, 'Weblectures, een verrijking van het onderwijs. Ervaringen met verschillende varianten van weblectures in het hoger onderwijs.', *Onderzoek van Onderwijs* 2012, afl. 41, 29-33.

⁵ E.J. Dommett, B. Gardner en W. Van Tilburg, 'Staff and students perception of lecture capture', *The internet and higher education* 2020, vol. 46, 100732, 1-10.

⁶ Zie onder meer de standpunten van de Studentenraad van de KU Leuven, de Gentse Studentenraad en de Vlaamse Vereniging van Studenten (VVS): Studentenraad KU Leuven, 'Standpuntnota: het gebruik van lesopnames aan KU Leuven', juni 2022, 2 p. (<https://www.sturakuleuven.be/standpunten>); Gentse Studentenraad, 'Standpunt Lesopnames in Code Geel', 2021-2022, 4 p. (<https://gentsestudentenraad.be/over/standpunten/2021>); Vlaamse Vereniging van Studenten, 'Standpunt van de Vlaamse Vereniging van Studenten over Digitaal onderwijs', 17 februari 2022, 40 p., (<https://vvs.ac/wp-content/uploads/2022/03/Standpunt-Digitaal-onderwijs-Vlaamse-Vereniging-van-Studenten-VVS.pdf>).

⁷ N. Bos, C. Groeneveld en S. Brand-Gruwel, 'Webcolleges: een zegen of een vloek? Een literatuurstudie en empirisch onderzoek', *Onderzoek en onderwijs*, vol. 45, 2016, 6-11.

les, antwoordt 52,57% van de studenten dat ze het daarmee eens zijn en 18,99% is dat daar niet mee eens.⁸

Met de voorliggende conceptnota willen de indieners de rechtspositie van de studenten versterken door een decretaal basisrecht op toegang tot onlinelesopnames toe te voegen aan de Codex Hoger Onderwijs. Daarbij moet worden benadrukt dat de indieners geenszins de intentie hebben om het contactonderwijs volledig te vervangen door onlineonderwijs. De lesopnames worden in principe alleen gebruikt als aanvulling op de fysieke lessen. Daarnaast willen de indieners ook het blended leren in Vlaamse scholen aanmoedigen en stimuleren.

2. Probleemstelling: de noodzaak van lesopnames als alternatief voor contactonderwijs voor studenten

De mogelijkheid om toegang te krijgen tot lesopnames is van cruciaal belang voor bepaalde groepen van studenten. De indieners van deze conceptnota hanteren als uitgangspunt dat studenten zich alleen in bijzondere omstandigheden op dat recht kunnen beroepen. Het is en blijft immers belangrijk om studenten ook aan te moedigen om deel te nemen aan het contactonderwijs, gezien de meerwaarde ervan.

Met bijzondere omstandigheden wordt ofwel bedoeld dat de student zich niet of moeilijk tot de fysieke leslocatie kan begeven, ofwel dat de student zich niet of maar moeilijk de leerstof eigen kan maken door louter contactonderwijs te volgen.

Zo bevinden studenten met een functiebeperking zich vaak in de onmogelijkheid om in de aula of het leslokaal aanwezig te zijn. Studenten met een leerstoornis vormen een tweede groep die dat recht zou moeten hebben. Ze kunnen wel fysiek naar de les gaan, maar hebben om verschillende redenen extra begeleiding en ondersteuning nodig. Voor studenten met bijvoorbeeld dyslexie of auditieve problemen is het van belang dat ze de onderwijsactiviteiten op een even waardevolle manier kunnen meevolgen als andere studenten. Bovendien zorgen lesopnames zowel voor studenten met een functiebeperking als voor studenten met een leerstoornis voor een zeker veiligheidsgevoel, een beperkte belasting, een grotere flexibiliteit of een betere focus.⁹ Daarom vormt de mogelijkheid om online les te volgen een oplossing die aan hun behoeften tegemoetkomt.

Ook werkstudenten, studenten die (langdurig) ziek zijn of studenten die in het buitenland een opleiding of een stage volgen, kunnen logischerwijs niet fysiek de les gaan bijwonen. Daarnaast zijn sommige studenten mantelzorger voor een familielid of kennis die hulpbehoevend is. Ze vervullen een taak die ervoor zorgt dat ze niet altijd aanwezig kunnen zijn in de colleges. Het komt ook voor dat studenten vakken opnemen, al dan niet uit verschillende opleidingsjaren, waarvan de lessen met elkaar overlappen. In dat geval moet de student dus kiezen welke les hij of zij wil bijwonen, of vereist één vak verplichte aanwezigheid, waardoor de student op dat moment de andere les niet kan volgen. Tot slot kunnen gevallen van overmacht voorkomen, zoals een treinstaking, een overlijden, een natuurramp enzovoort. In die gevallen bepalen de onderwijsinstellingen zelf welke situaties onoverkomelijke hinder veroorzaken die het onmogelijk maken om naar de les te gaan. Voor al die categorieën is het noodzakelijk dat studenten lesopnames ter beschikking hebben als alternatief voor contactonderwijs.

⁸ Gentse Studentenraad, 'Conclusierapport enquête lesopnames', 26 maart 2019, 24 p., (https://gentsestudentenraad.be/static/persistent/files/10db9278-d032-4636-b845-2472e5cf6feb-Conclusierapport_Lesopnames.pdf).

⁹ F. van de Wijdeven, 'Fysiek onderwijs: studenten met ondersteuningsvraag zijn terug bijaf', 29 november 2021 (<https://communities.surf.nl/vraagbaak-online-onderwijs/artikel/fysiek-onderwijs-studenten-met-ondersteuningsvraag-zijn-terug>).

Volgens de indieners van deze conceptnota bevinden in elk geval de volgende groepen van studenten zich in bijzondere omstandigheden die hun recht geven op toegang tot lesopnames:

- studenten met een functiebeperking of een leerstoornis;
- (langdurig) zieke studenten;
- werkstudenten en studenten in het buitenland;
- studenten van wie de lessen met elkaar overlappen;
- mantelzorgers;
- studenten in een context van overmacht.

3. Voor- en nadelen van lesopnames in vergelijking met contactonderwijs

3.1. Lesopnames zijn een meerwaarde voor studenten en docenten

Hoewel lesopnames de meest eenvoudige vorm van onlineonderwijs zijn en de kleinste inspanning vereisen omdat ze louter bestaan uit rechtstreekse, live opnames van presentaties of hoorcolleges, hebben ze in elk geval tal van voordelen, zowel voor de student als voor de docent.

Voordelen voor de student¹⁰:

Verschillende groepen studenten

Lesopnames komen tegemoet aan verschillende groepen van de studentenpopulatie. Bepaalde studenten kunnen immers niet altijd aanwezig zijn in de les of hebben moeite om een hoorcollege volledig te volgen. Het gaat dan niet alleen om bijvoorbeeld studenten met een functiebeperking, maar ook om werkstudenten. Daarnaast beschikken studenten meestal ook over een eigen specifieke leerstijl. Voor sommige studenten past hun leerstijl misschien minder goed bij fysieke hoorcolleges. Zo kan het herbeluisteren van de les voor auditief lerende studenten een ondersteuning zijn van hun leerstijl. Op die manier kunnen lesopnames bijdragen aan een meer inclusief onderwijs.

Flexibiliteit¹¹

Lesopnames zorgen voor een verhoogde flexibiliteit. Ze vergroten onder meer de keuzemogelijkheden van de studenten doordat ze minder rekening moeten houden met overlappende lessen. In die zin kunnen lesopnames ook bijdragen aan een betere studie-efficiëntie. Studenten die vakken uit verschillende opleidingsjaren combineren, kunnen samenvallende lessen toch nog inhalen. Een deel van de studenten vult het studietraject bovendien in op basis van hun thuis- of werksituatie. Sommige studenten geven bijvoorbeeld aan dat ze zich door hun werkschema of pendeltijd genoodzaakt voelen om bepaalde vakken niet op te nemen. Door lesopnames ter beschikking te stellen, wordt ook aan die categorie van studenten tegemoetgekomen. Ten slotte verhogen lesopnames de flexibiliteit doordat studenten ook plaats- en tijdsafhankelijk en op hun eigen tempo de leerstof kunnen verwerken.

¹⁰ G. Newton, T. Tucker, J. Dawson en E. Currie, 'Use of Lecture Capture in Higher Education – Lessons from the Trenches', *TechTrends: Linking Research and Practice to Improve Learning* 2014, vol. 58, afl. 2, 32-45; M. Bauer, M. Malchow en C. Meinel, 'Full Lecture Recording Watching Behavior, or Why Students Watch 90-Minute Lectures in 5 Minutes' in M.E. Auer en T. Tsiatsos (eds.) *Mobile Technologies and Applications for the Internet of Things*, Cham, Zwitserland, Springer, 2019, Springer, 347-358; G. Witton, 'Exploring dissonance in the use of (lecture) capture technologies: institutional approaches and the realities of student engagement', *Interactive Learning Environments* 2021, 1-12.

¹¹ De redenen waarom studenten colleges niet bijwonen hebben meer te maken met praktische belemmeringen (bijvoorbeeld overlappende lessen) dan met onwil. In beide gevallen wordt de beslissing om een college niet bij te wonen beïnvloed door verschillende factoren, waarvan de belangrijkste zijn: leren voor andere vakken, vermoeidheid of gebrek aan slaap, slechte prestaties van de docenten en het vermogen om dezelfde lesinhoud alleen te beheersen zonder het college bij te wonen. J. Petrovic en P. Pale, 'Students' perception of live lectures' inherent disadvantages', *Teaching in higher education* 2015, vol. 20, nr. 2, 143-157.

Herhaling

Voor studenten die baat hebben bij herhaling van de lesinhoud, zijn lesopnames een meerwaarde. Zo kan de student bijvoorbeeld de opname herbekijken als er iets onduidelijk of moeilijk is. De opname kan bovendien gebruikt worden om ontbrekende of onvolledige notities aan te vullen.

Een grotere motivatie en minder stress

Lesopnames kunnen bijdragen aan een verhoogd begrip, een grotere motivatie en een groter engagement. Doordat studenten via lesopnames op hun eigen tempo en op een efficiëntere manier kunnen studeren, ondervinden ze minder stress. Het zorgt er verder ook voor dat studenten zich beter bewust zijn van hun eigen leerproces.

Voordelen voor de docent:

Hergebruik

Ze kunnen hun lesopnames later nog opnieuw gebruiken.

Meer tijd

Door lesopnames te hergebruiken kan de lesgever meer tijd vrijmaken voor interactie en oefeningen tijdens de contactmomenten.

Plaats- en tijdsafhankelijk lesgeven

Doordat de lesopnames plaats- en tijdsafhankelijk kunnen worden bekeken, kan de docent meer inzetten op bijvoorbeeld (buitenlandse) gastdocenten.

Zelfreflectie

Lesopnames kunnen fungeren als middel voor zelfreflectie door de eigen manier van lesgeven en kennisoverdracht te (her)bekijken.

Die voordelen zijn overigens ook aanwezig bij de meeste andere vormen van onlineonderwijs.

3.2. Geen eenduidig positief verhaal

Een van de belangrijkste argumenten tegen het aanbieden van lesopnames is dat er daardoor minder studenten in de leslokalen en aula's aanwezig zijn. Daarover zijn de wetenschappelijke inzichten in elk geval zeer verdeeld. Uit sommige studies blijkt dat de aanwezigheid van studenten bij de fysieke colleges afneemt als er opnames van colleges beschikbaar worden gemaakt.¹² Er zijn echter ook verschillende studies die aantonen dat de aanwezigheid niet (significant) daalt.¹³ Andere studies stellen dan weer vast dat de aanwezigheid bij de terbeschikkingstelling van lesopnames alleen daalt als de student van oordeel is dat het fysiek bijwonen van het college geen toegevoegde waarde oplevert, bijvoorbeeld omdat de lesgever

¹² M.R. Edwards en M.E. Clinton, 'A study exploring the impact of lecture capture availability and lecture capture usage on student attendance and attainment', *Higher Education* 2018, 1-19; N. Skead, L. Elphick, F. McGaughey, M. Wesson, K. Offer en M. Montalto, 'If you record, they will not come – but does it really matter? Student attendance and lecture recording at an Australian law school', *The Law Teacher* 2020, vol. 54, nr. 3, 349-367.

¹³ J.A. Brotherton en G.D. Abowd, 'Lessons Learned From eClass: Assessing Automated Capture and Access in the Classroom', *ACM Transactions on Computer-Human Interaction* 2004, vol. 11, nr. 2, 121-155; S.G. Bollmeier, P.J. Wenger en A.B. Forinash, 'Impact of Online Lecture-capture on Student Outcomes in a Therapeutics Course', *American Journal of Pharmaceutical Education* 2010, vol. 74, nr.7, 1-6; S.A. Doggrell, 'No apparent association between lecture attendance or accessing lecture recordings and academic outcomes in a medical laboratory science course', *BMC Medical Education* 2020, 1-12.

toch geen vragen van studenten beantwoordt.¹⁴ Om die laatste reden is het uitermate belangrijk dat er altijd een duidelijke keuze wordt gemaakt met het oog op het aanbieden van de meeste gepaste vorm van onderwijs: fysiek, online of blended.

Een argument tegen het ter beschikking stellen van lesopnames dat daarmee samenhangt, is het studierendement. Sommige studies tonen aan dat de studieresultaten dalen als er opnames van colleges ter beschikking worden gesteld.¹⁵ Die studies gaan er ook van uit dat aanwezigheid en resultaten met elkaar samenhangen.¹⁶ Ze concluderen dan ook dat het beschikbaar stellen van lesopnames leidt tot een lagere aanwezigheid in de les en dat de resultaten zullen dalen als gevolg van deze lagere aanwezigheid. Er zijn ook tal van studies die aantonen dat dit niet het geval is of dat de resultaten zelfs beter zijn als studenten zelf kunnen kiezen tussen het bijwonen van het college of het bekijken van de opname.¹⁷ Daaruit blijkt dan weer dat het verlenen van zelfbeschikking aan studenten met betrekking tot hun leervoorkeuren, kan leiden tot betere prestaties.

Ten aanzien van lesopnames brengen studies dus geen eenduidig verhaal. Bovendien gaat het om buitenlandse studies met als studieobject buitenlandse onderwijssystemen en -culturen. Een genuanceerd beeld van de terbeschikkingstelling van lesopnames in Vlaanderen is dus noodzakelijk. De indieners van deze conceptnota zijn er daarom – in tegenstelling tot de minister¹⁸ – van overtuigd dat verder Vlaams onderzoek nodig is over het ter beschikking stellen van lesopnames.

3.3. Lesopnames als aanvulling op contactonderwijs in plaats van als alternatief ervoor

Op basis van de internationale studies kan op zijn minst worden geconcludeerd dat er een potentieel is voor lesopnames, maar dat er geen automatische garantie op succes is. Zo is er mogelijk een risico op een kleinere fysieke aanwezigheid, een kleiner engagement en slechtere leerprestaties. Veel hangt echter af van context zoals de studierichting, het type vak (meer theoriegericht of niet), de kwaliteit van de lesopname enzovoort.¹⁹ De meeste studies zijn het erover eens dat lesopnames voor het grootste deel van de studenten geen goed alternatief zijn voor contactonderwijs en daar alleen maar een aanvulling op mogen zijn.²⁰

¹⁴ S. Billings-Gagliardi en K.M. Mazor, 'Student Decisions about Lecture Attendance: Do Electronic Course Materials Matter?', *Academic Medicine* 2007, vol. 82, afl.10, 73-76; C. Peltier, 'La diffusion des cours universitaires en direct: retour sur une ancienne nouveauté', *Médiations Et médiatisations* 2021, vol. 6, 35-47.

¹⁵ M.R. Edwards en M.E. Clinton, 'A study exploring the impact of lecture capture availability and lecture capture usage on student attendance and attainment', *Higher Education* 2018, 1-19.

¹⁶ Een aantal studies bevestigt inderdaad dat er een causaal verband is tussen studieresultaten en aanwezigheid in de les, bijvoorbeeld: M. Credé, S.G. Roch en U.M. Kieszczynka, 'Class Attendance in College: A Meta-Analytic Review of the Relationship of Class Attendance With Grades and Student Characteristics', *Review of Educational Research* 2010, vol. 80, nr. 2, 272- 295.

¹⁷ P. Pale, J. Petrovic, B. Jeren, 'Assessing the learning potential and students' perception of rich lecture captures', *Journal of Computer Assisted Learning* 2014, vol. 30, nr. 2, 187-195; A.E. Williams, N.M. Aguilar-Roca, D.K. O'Dowd, 'Lecture capture podcasts: differential student use and performance in a large introductory course', *Educational Technology Research and Development* 2016, vol. 64, nr. 1, 1-12; N. Bos, C. Groeneveld, J. van Bruggen, S. Brand-Gruwel, 'The use of recorded lectures in education and the impact on lecture attendance and exam performance', *British Journal of Educational Technology* 2016, vol. 47, nr. 5, 906-917; W. Bosshardt en E.P. Chiang, 'Lecture capture learning: Do students perform better compared to face-to-face classes?', *Southern Economic Journal* 2016, vol. 82, nr. 3, 1021-1038.

¹⁸ *Schriftelijke vragen* VI.Parl. 2021-22, nr. 822 van Brecht Warnez aan minister Ben Weyts.

¹⁹ M.A. Drouin, 'If You Record It, Some Won't Come: Using Lecture Capture in Introductory Psychology', *Teaching of Psychology* 2014, vol. 41, nr. 1, 11-19.

²⁰ A. Williams, E. Birch en P. Hancock, 'The impact of online lecture recordings on student performance', *Australasian Journal of Educational Technology* 2012, vol. 28, nr. 2, 199-213.

Veel studenten geven in elk geval zelf aan dat ze lesopnames alleen als een aanvulling op de leerstof of als extra ondersteuning gebruiken.²¹ Er is maar een zeer kleine groep studenten die expliciet aangeeft dat ze de lesopnames gebruiken ter vervanging van de hoorcolleges.²² Er wordt ook vastgesteld dat veel online geplaatste content niet of versneld wordt bekeken, of dat alleen enkele welbepaalde delen ervan worden bekeken.²³

Als lesopnames voor een grote groep studenten ter beschikking worden gesteld, is het bijgevolg belangrijk dat een aantal randvoorwaarden vervuld zijn opdat de lesopnames als aanvulling en niet als alternatief worden gebruikt. Zo zijn er maatregelen nodig om het bingewatchen en uitstelgedrag tegen te gaan. Een vaak genoemd gevolg van het gebruik van lesopnames is immers het 'opsparen van lessen' tot de blok- en examenperiode. Het verspreiden van lesopnames door studenten zonder toestemming moet aan banden worden gelegd vanwege mogelijke schendingen van het auteursrecht en het uit de context halen van mogelijk gevoelige passages van een les. Via een verbod kan er tegemoetgekomen worden aan een grote bekommernis van de lesgevers.

Het is ook belangrijk dat de beelden geen eigen leven gaan leiden buiten de vertrouwelijkheid van de opleiding. De privacy van de docent moet ook beschermd te worden.

De indieners van deze conceptnota concluderen bijgevolg dat lesopnames een goed idee zijn in de volgende gevallen:

- als ze als aanvulling op het contactonderwijs gebruikt worden, veeleer dan ter vervanging ervan;
- als ze onderdeel uitmaken van een goed uitgewerkt systeem van blended leren;
- als ze gebruikt worden door geëngageerde studenten. Voor studenten in bijzondere omstandigheden is een onlineaanbod dan weer een absolute noodzaak.

4. De stap naar blended leren voor alle studenten

Zoals als eerder is aangehaald, kunnen lesopnames ook een goede hulp zijn voor studenten die zich niet in bijzondere omstandigheden bevinden. Een belangrijke voorwaarde is daarbij dat ze als aanvulling op de fysieke les of in het kader van blended leren worden gebruikt. Zo kunnen alle studenten dankzij de beschikbaarheid van lesopnames gemakkelijker de leerstof herhalen of oefeningen opnieuw maken. Daarnaast kunnen ze de leerstof gemakkelijker verwerken op hun eigen tempo, waardoor de studenten minder stress en onzekerheid zullen ervaren. Er moet evenwel vermeden worden dat de lesopnames als alternatief en niet als aanvulling van het contactonderwijs worden gebruikt. Daarom moeten de ambities in het Vlaamse hoger onderwijs groter zijn dan het louter ter beschikking stellen voor alle studenten van lesopnames. Het belang van blended leren voor alle studenten kan niet onderschat worden.

Zoals eerder is aangegeven, zijn de voordelen van online en hybride lesgeven legio. De digitalisering van het Vlaamse onderwijs moet evenwel meer zijn dan het louter opnemen van onlinelessen, gezien de effecten op de leerwinst.²⁴ Het is bovendien een illusie om te denken dat studenten uren naar onlinelesopnames kijken. Veel lesopnames worden niet of versneld bekeken, of er worden maar

²¹ V. Udeogalanya, 'Aligning digital literacy and student academic success: Lessons learned from Covid-19 pandemic', *The Business & Management Review* 2021, vol. 12, nr. 1, 275-284.

²² J. Marinissen en S.G. van Andel, 'Weblectures, een verrijking van het onderwijs. Ervaringen met verschillende varianten van weblectures in het hoger onderwijs', *Onderzoek van Onderwijs* 2012, afl. 41, 29-33.

²³ Dat heeft niet automatisch negatieve gevolgen, zie bijvoorbeeld: M. Bauer, M. Malchow en C. Meinel, 'Full Lecture Recording Watching Behavior, or Why Students Watch 90-Minute Lectures in 5 Minutes' in M.E. Auer en T. Tsiatsos (eds.) *Mobile Technologies and Applications for the Internet of Things*, Cham, Zwitserland, Springer, 2019, 347-358.

²⁴ K. Hermans, 'Online onderwijs is meer dan weblectures alleen: interactie en non-verbale communicatie zijn cruciaal', KU Leuven Learning Lab, 2020, <https://www.kuleuven.be/onderwijs/learninglab/ondersteuning/inspiratie/koen-hermans>.

zeer korte stukjes ervan bekeken. Een doordachte vorm van onlineonderwijs werkt beter.

De toekomst van het Vlaamse hoger onderwijs is niet uitsluitend fysiek en niet uitsluitend online, maar is een combinatie van beide: blended leren, met andere woorden. Onlineleeractiviteiten worden daarbij gecombineerd met fysieke leermomenten. Het hoger onderwijs moet zich daaraan aanpassen zonder in te boeten aan onderwijskwaliteit. Dat betekent dat de combinatie van online- en contactonderwijs doordacht is, zodat de effectiviteit van contactonderwijs doelgericht verbonden wordt met de onlineleeromgeving. Blended leren moet niet alleen een doordachte keuze zijn, maar vraagt ook opgeleide professoren en docenten, alsook een professionele technologische omgeving.

Blended leren draagt bovendien bij tot het levenslang leren. Als het mogelijk is om in grote mate plaats- en tijdsafhankelijk te leren, dan staan de opleidingen aan de Vlaamse universiteiten en hogescholen plots voor een veel ruimer doelpubliek open. Werkstudenten kunnen zo na hun werkuren veel eenvoudiger een opleiding of onderdelen ervan volgen.

Bovendien vormen het uitbouwen van een toekomstbestendig en wendbaar Vlaams opleidingsportfolio, het verder uitbouwen van het levenslang leren in het hoger onderwijs en het inzetten op digitale onderwijsvormen de drie speerpunten van het Voorsprongfonds.²⁵ Blended leren past daar dus helemaal in.

Heel wat opleidingen in het hoger onderwijs zijn daarmee al aan de slag gegaan, maar nog niet iedereen staat even ver. Voor een goede organisatie en combinatie van contactonderwijs en online leren zijn kennis, opleiders en technologische infrastructuur noodzakelijk. De Vlaamse Gemeenschap moet de hogeronderwijsinstellingen daartoe sterker stimuleren en ondersteunen.

5. Juridisch kader

5.1. Codex Hoger Onderwijs

Het beleid met betrekking tot livestreaming, lesopnames en het ter beschikking stellen van andere vormen van onlineonderwijs behoort tot de autonomie van de instellingen. De Codex Hoger Onderwijs bevat geen bepalingen over het recht van studenten om online les te volgen.

Wat de rechtspositie van de student betreft, bevat de Codex Hoger Onderwijs voor studenten met functiebeperkingen wel het recht op redelijke aanpassingen.²⁶ Het gaat daarbij om studenten met langdurige fysieke, mentale of zintuiglijke beperkingen die hen in wisselwerking met diverse drempels kunnen beletten om volledig, effectief en op voet van gelijkheid met andere studenten te participeren aan het hoger onderwijs.

Zo'n aanpassing is een concrete maatregel, van materiële of immateriële aard, die de beperkende invloed van een onaangepaste omgeving op de participatie van een student met een functiebeperking neutraliseert. Een aanpassing is – op grond van artikel II.276, §3, derde lid, van de Codex Hoger Onderwijs – redelijk als ze geen disproportionele belasting betekent. Een weigering van een gevraagde aanpassing kan ook gemotiveerd zijn op basis van een door de instelling gemaakte afweging dat de gevraagde aanpassing afbreuk doet aan de mogelijkheid om de domeinspecifieke leerresultaten van de opleiding te bereiken of aan de mogelijkheid om andere doelstellingen van het opleidingsprogramma globaal te verwezenlijken.

²⁵ Visienota. Voorsprongfonds Hoger Onderwijs, *Parl.St.* VI.Parl. 2020-21, nr. 679/1.

²⁶ Artikel II.276, §3, van de Codex Hoger Onderwijs.

Het aanbieden van lesopnames aan studenten met een functiebeperking zou een redelijke aanpassing kunnen zijn. Het zorgt er namelijk voor dat die studenten effectief en net als andere studenten kunnen deelnemen aan de lesactiviteiten. Die mogelijkheid vormt echter alleen een oplossing voor studenten met een functiebeperking. Er zijn naast die groep overigens nog andere situaties denkbaar waarin studenten het recht zouden moeten hebben om lesopnames ter beschikking te hebben (zie rubriek 2. Probleemstelling: de noodzaak van lesopnames als alternatief voor contactonderwijs voor studenten). Om dat te garanderen voor iedereen is een meer algemene decretale regelgeving nodig.

5.2. Privacy

Bij de lesopnames speelt ook de privacy een zekere rol. Een lesopname bevat immers persoonsgegevens waardoor de professor of docent kan worden geïdentificeerd. De algemene verordening gegevensbescherming (AVG) bepaalt onder meer dat de verwerking van persoonsgegevens rechtmatig en voor gerechtvaardigde doeleinden moet verlopen.²⁷ De verwerking is alleen rechtmatig als ze gebaseerd is op een van de zes rechtsgronden waarin de AVG voorziet.²⁸ Zo is het niet toegestaan om zelf de les op te nemen zonder de toestemming van de professor of docent.²⁹

Het verwerken van persoonsgegevens is toegestaan als dat noodzakelijk is om te voldoen aan een wettelijke verplichting die op de verwerkingsverantwoordelijke rust.³⁰ Volgens de AVG is een verwerkingsverantwoordelijke een natuurlijke persoon of rechtspersoon, een overheidsinstantie, een dienst of een ander orgaan. Een gerechtvaardigde decretale verplichting die rust op de onderwijsinstellingen, verantwoordt het verwerken van persoonsgegevens.

6. Voorstellen

6.1. Het recht op lesopnames voor studenten in bijzondere omstandigheden

Op basis van de hierboven geschetste redenen en context zijn de indieners van deze conceptnota ervan overtuigd dat een decretaal basisrecht van toegang tot de lesopnames noodzakelijk is voor studenten die door specifieke situaties niet in de mogelijkheid zijn zich naar het leslokaal te begeven. Omdat niet alle leslokalen van universiteiten en hogescholen voorzien zijn van de gepaste technologie om lesopnames te maken, kan van de docenten en professoren niet verwacht worden dat ze van elke les een lesopname hebben. Als de nodige technologie wel in het leslokaal aanwezig is, moet er wel een lesopname gemaakt worden, die ter beschikking wordt gesteld van de studenten die door specifieke situaties niet in de mogelijkheid zijn om zich naar het leslokaal te begeven. Voor bepaalde opleidingsonderdelen of lessen zijn lesopnames niet mogelijk door de specifieke lesvorm, bijvoorbeeld omdat het gaat om werk oefeningen of practica.

De indieners van deze conceptnota concluderen bijgevolg dat alle studenten die zich in een specifieke situatie bevinden waardoor ze niet in de mogelijkheid zijn om zich naar het leslokaal te begeven, te allen tijde het recht op toegang tot lesopnames moeten hebben, voor zover die opnames gemaakt zijn of gemaakt kunnen worden in de daartoe vastgestelde lesomgeving. Van dat recht kan verder alleen worden afgeweken als lesopnames niet mogelijk zijn door de aard van de lesvorm. Een gemotiveerde afwijking moet opgenomen zijn in de ECTS-fiche (ECTS: European Credit Transfer System).

²⁷ Artikel 5, lid 1, a) en b), algemene verordening gegevensbescherming.

²⁸ Artikel 6 van de algemene verordening gegevensbescherming.

²⁹ Artikel 6, lid 1, a), van de algemene verordening gegevensbescherming; VVS, 'Lesopnames, heb ik daar recht op?', 1 december 2021 (<https://vvs.ac/heb-ik-recht-op-lesopnames>).

³⁰ Artikel 6, lid 1, c), van de algemene verordening gegevensbescherming.

De volgende studenten hebben te maken met een specifieke situatie en moeten in ieder geval recht hebben op toegang tot lesopnames:

- studenten met een functiebeperking of leerstoornis. Het gaat onder meer om studenten die ingeschreven zijn bij het Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap (VAPH) of bij de FOD Sociale Zekerheid, en studenten bij wie er een blijvende of langdurige uitval is op een of meer lichaamsfuncties opgesomd in de International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) (leerstoornis, chronische ziekte, of motorische, visuele, auditieve, psychiatrische, overige of meervoudige functiebeperking);
- studenten die door ziekte of door een ongeval zich niet fysiek naar de onderwijsinstelling kunnen begeven gedurende een langere periode. Die periode duurt – net als bijvoorbeeld in het leerplichtonderwijs – minstens 21 dagen. De studenten moeten een attest van een arts voorleggen;
- uitgaande uitwisselingsstudenten als vermeld in artikel II.352, §1, van de Codex Hoger Onderwijs;
- studenten van wie de in het curriculum opgenomen opleidingsonderdelen van eenzelfde opleiding met elkaar overlappen in het lessenrooster;
- werkstudenten in de zin van artikel I.3, 78°, van de Codex Hoger Onderwijs;
- studenten van wie de hoedanigheid van mantelzorger erkend is conform hoofdstuk 3 van de wet van 12 mei 2014 betreffende de erkenning van de mantelzorger;
- studentenvertegenwoordigers in de zin van artikel II.334 van de Codex Hoger Onderwijs;
- studenten die gemotiveerd kunnen aantonen dat ze zich in een situatie van overmacht bevinden. Het is de taak van de onderwijsinstelling om de situatie van overmacht te beoordelen, alsook om het begrip en de aanvraagprocedure te verfijnen in het onderwijs- en examenreglement.

Om de privacy van de docenten/lesgevers te beschermen, is het niet toegestaan voor studenten om zonder toestemming van de bevoegde lesgever de ter beschikking gestelde lesopnames geheel of gedeeltelijk te verspreiden en te vermenigvuldigen. Dat kan aanleiding geven tot het instellen van een tuchtprocedure conform het onderwijs- en examenreglement als vermeld in deel 2, titel 4, hoofdstuk 3, van de Codex Hoger Onderwijs, en tot een vervolging wegens inbreuken op de wetgeving over de auteursrechten.

Tot slot moet verduidelijkt worden wat met lesopname bedoeld wordt. Daartoe moet in het begrippenkader van artikel I.3 van de Codex Hoger Onderwijs ook een definitie van dat begrip worden opgenomen (zie rubriek 1. Situering).

6.2. Een sterke cultuur van blended leren in het Vlaamse hoger onderwijs stimuleren

De indieners van deze conceptnota zijn, op basis van de eerder geschetste voordelen van blended leren, ervan overtuigd dat de Vlaamse Gemeenschap een stimulerende en ondersteunende rol moet opnemen bij de uitrol van blended leren in het hoger onderwijs in Vlaanderen.

Een sterke cultuur van blended leren in het Vlaamse hoger onderwijs vergt een groeiend bewustzijn, een doordachte opleiding en coaching van docenten en professoren, en leslokalen die met de juiste digitale infrastructuur zijn uitgerust. Het is de taak van de Vlaamse Gemeenschap om daar doelgericht in te investeren.

Tot slot werd er in deze conceptnota op gewezen dat voornamelijk internationale studies en bijbehorende conclusies op basis van internationale onderwijssystemen en -culturen voorhanden zijn. Er moet dan ook verder intern, nationaal onderzoek worden gevoerd om online en blended leren verder te implementeren.

Brecht WARNEZ
Stijn DE ROO
Loes VANDROMME
Hilâl YALÇIN
Maaïke DE RUDDER
Orry VAN DE WAUWER